

Nasjonenes glans

Gorbatsjovs reformer ga støtet til imperiets oppløsning. Mangler han forståelse for nasjonale spørsmål?

(Tegning: Finn Graff)

Av Stein Tønnesson

Hva får en multinasjonal kultur med overlappende etniske identiteter til å splittes opp i kjempende nasjoner? Hva får mennesker til å flagge med sin egenart og organisere pogramer? Boka «La gloire des nations» (Nasjonenes glans) av Héléne Carrère d'Encausse reiser slike spørsmål.

Alt i 1978 hevdet hun i «L'Empire éclaté» (Det sprengte imperium) at Sovjetstaten ikke kunne komme ut av nasjonalitetsproblemet blindt. Påstanden vakte oppmerksomhet, men først under Gorbatsjov har Sovjet-kjenneren Carrère d'Encausse fått den helt store anerkjennelsen. I fjor ble hun medlem av Det franske akademiet.

Hennes nye bok konsentrerer seg om Gorbatsjovs år ved makten. Hans reformer utløste imperiets oppløsning. Trolig ante han ikke rekkevidden av det han foretok seg. Carrère d'Encausse påpeker at Gorbatsjovs manglet forståelse for nasjonale spørsmål. Perestrojkaen forrykket balansen i et intrikat fordelingsystem som under Bresnev var blitt drevet til korrupt fullkommenhet. Gorbatsjov satte kompetanse i høysetet, ikke ansjennitet eller nasjonalitet. Maktmennesker måtte da befeste deres makt lokalt. Reformene utløste komplekse reaksjoner. Carrère d'Encausse kartlegger reaksjonene rundt i Sovjetimperiet, karakteriserer hver konflikt og gir klargjørende overblikk.

Etnisk konflikt ses ofte som en trykkoer. Vannet bobler, og når lokket fjernes, koker det over. Carrère d'Encausse gir grunnlag for en alternativ forklaring. Så

lenge folks levekår ikke forverres, staten bevarer sin autoritet og rivaliserende ledere avstår fra å spille på nasjonale strenger, kan en multinasjonal sivilisasjon overleve. Undertrykkelsen under Bresnev var massiv, men den rammet ikke først og fremst etnisitetene. De ble fremelsket så lenge de ikke var koblet til protest mot regimet. Gorbatsjovs reformer skyldtes ikke noen etnisk mobilisering. Den kom etterpå. Vannet kokte ikke før lokket var skrudd av.

De faktorer synes å utløse etnisk konflikt: økonomisk krise, bortfall av autoritet, rivalisering mellom ledere. Alle tre rammet Gorbatsjov. Under krise opplever noen drastisk forverring, mens andre greier seg bra. Har de ulik etnisitet, kan misunnelse utløse kamp. I Ferganadalen, en usbekisk kile mellom Tadsjikistan og Kirgisias, har folk islam til felles. Likevel var en kurv med jordbær nok til å tenne hatet. Kiloprisen var høy den 23. mai 1990 på markedet i Kusavai, ikke langt fra Tsjkent. En fortørnet kunde veltet de dyre bærene på bakken. Noen skred inn, det ble slåssing, og et lik lå igjen. 4. juni hevnet kirgisisk pøbel seg på usbekere i Kirgisias. Ofrene ble martyrer i den usbekiske fronten Birlik's propaganda.

Jordbærkonflikten viser hvordan forverrede kår skaper etnisk hat som i sin tur utnyttes i nasjonal propaganda. Noe tilsvarende skjer med den sovjetiske middelklassen.

Nasjonalisme er et vikarierende motiv

Tallrike funksjonærer ser bunnen falle ut av tilværelsen når privilegiene fjernes. Mange skjerper sine forestillinger om hvem som er «oss» og hvem som er «de andre». Bortfall av autoritet er neste faktor. Da tsaren mistet sin, ble det kamp mellom nasjoner, men bolsjevikene gjenskapte staten på nytt grunnlag. Stalin befestet og utvidet imperiet ved massedord, deportasjoner og forsvarskrig mot Hitlers armeer. Sovjetmaktens autoritet hvilte på en treenighet av internasjonalt

vold, angiveri og ideologiske ritualer. Gorbatsjov satte nedrustning, glasnost og perestrojka i stedet. Ritualene vek plassen for meningsutveksling, og sentralmaktens autoritet gikk fløyten. Dette åpnet for nasjonale prosjekter. Moskvas Etnografiske Institutt ble forvandlet fra et tornereslott til et kruttårn der studenter og delegasjoner kunne hente ammunisjon. Når imperier sprekker, velter nasjonene frem.

Så til det tredje forhold; rivalisering mellom ledere. Jens Arup Seip har i en polemisk påpekt hvordan norske anti-svenske stemninger i 1869 og 1871 ble pisket opp av intriganter med politisk vinning for øye. Rolf Danielsen har beskrevet hvordan den norske union ble oppløst i 1905 som en effekt av ett partis bestrebelsler på å utmanøvrere et annet. Nasjonale følelser er et typisk vikarierende motiv, hevder Seip: «De har en stimulerende effekt på handlingslivet. De har lett for å slå rot og bli et virkelig handlingskappende motiv, især hos unge mennesker.» Nettopp slik blir følelser brukt i dagens Sovjet. For den som vil til topps og holde seg der, gjelder det å beherske den nasjonale retorikk. I Aserbajdsjan kan kommunistene lykkes fordi den nasjonale interesse er status quo, men i Armenia er nasjonalismen anti-kommunistisk fordi den krever innlemmelse av Nagorno Karabach. I Russland har Boris Jeltsin tatt i bruk den nasjonale retorikken. Mens Gorbatsjov forblir kommunist, har Jeltsin gjort seg til russer. Men jo sterkere Jeltsin frir til russiske følelser, jo mer vil de slå rot og bli et virkelig handlingskappende motiv – især hos unge mennesker.

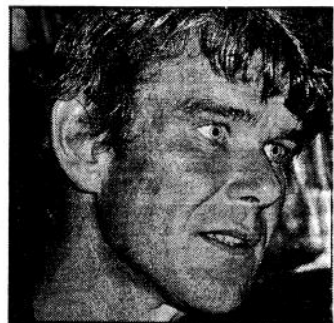
Boka til Héléne Carrère d'Encausse gir stoff til ettertanke for den som er opptatt av etnisitet og nasjonalisme, og den gjør det lettere å forstå hvorfor Gorbatsjovs makt er så uvrkelig. Han falmet under nasjonenes glans.

Héléne Carrère d'Encausse

La gloire des nations ou la fin de l'empire soviétique. Fayard. Dansk oversettelse: De sovjetiske minoriteter. Forum 1991, 275 DKR.

INNLEGG OG UTFALL

Filmhøyskolens plass

Ingen grunn for Theo Koritzinsky (SV) til å harselere over at kirke- og undervisningskomiteen vil legge en ny filmhøyskole til Lillehammer, mener stortingsrepresentant Marit Nybakk (Ap).

Theo Koritzinsky fra SV harselerer i Dagbladet 17. juni over at flertallet i kirke- og undervisningskomiteen vil legge en ny filmhøyskole til Lillehammer i forbindelse med behandlingen av meldingen om høyere utdanning.

■ Valget av Lillehammer ble tatt etter en grundig vurdering av film- og fjernsynsutdanningsplass i det nye Norgesnett for høyere utdanning. Her skal ulike institusjoner og høyskoler ha nasjonalt hovedansvar for enkelte fagområder og samarbeide i et nettverk med regioner som tilbyr undervisning innen beslektede temaer. I dette nettverket er f.eks. Universitetet i Oslo tildelt rollen som den fremste vitenskapelige institusjon i Norge med særlig nasjonalt forvaltningsansvar for alle akademiske fag og Høyskoleentret i Rogaland har et ansvar for petroleumsteknologi.

■ Lillehammer får hovedansvar for media, film- og fjernsynsutdanning. Filmhøyskolen skal i dette miljøet ta sikte på håndverksmessig og kunstnerisk utvikling innen lyd, foto, scenografi, produksjonsledelse, redigering og regi. Mediesentret i Lillehammer skal samarbeide aktivt i et nettverk som knyttes bl.a. til Volda, Universitetet i Bergen, ballettutdanning i Trondheim, Norsk Journalisthøgskole i Oslo og Institutt for journalistikk ved Universitetet i Oslo.

■ Viktigere enn stedsvalg- og lokaliseringsdebatt, er hva slags status filmhøyskolen i mediesentret skal ha. Den nye filmutdanningen bør ha samme status og vurderes i sammenheng med de øvrige estetiske høyskolene. En filmhøyskole må tilhøre det samme nettverket som f.eks. Teaterhøgskolen, Balletthøgskolen og Arkitektthøgskolen. Komiteen ved departementet utrede nærmere hvordan fagutvikling kan prioriteres og videreføres innen estetiske fag og hvordan kunsthøgskolene kan inngå i Norgesnett. Dette for å sikre at disse utdanningsstilbudene får være sin egenart og kan opprette et eget kunstfagnettverk. Det er i et slikt nettverk at filmutdanningen ved mediesentret i Lillehammer hører hjemme.

Marit Nybakk (Ap)

KUNSTEN Å FLYTTE ET PIANO FRA FØRSTE TIL FEMTENDE ETASJE

Stian bar treverket. Stein bar tangentene. Og helt bakerst gikk Sven og bar de væreste tonene.

Sven Erik Olsen